

EGYED Ákos

A székely politikai gondolkodás változásai 1790 és 1848 között

Közismert jelenség világszerte az identitáskutatás fellendülése, amelyet számos diszciplína művel: az antropológia, szociológia, filozófia, irodalomtudomány, politikatudomány és más tudományok. Igyekszik ebből kivenni a részét a történetkutatás is, amely – természetéből következően – a kérdés történeti dimenzióinak felmutatásával járulhat hozzá a jelenség alaposabb megvilágításához. Hogy mi van az identitáskutatás lendületének hátterében, azt sem könnyű pontosan meghatározni, de lehetséges, hogy az egyre erőteljesebbé váló küzdelem, amelyet a különböző etnikai, nemzeti, helyi közösségek folytatnak önazonosságuk megőrzése vagy éppen visszaszerzése érdekében a minden sajátosságát veszélyeztető globalizációs folyamatok ellen.

A globalizáció mostani hulláma új jelenség, de az integrációs folyamatok régi keletűek, amelyek lehettek önkéntesek vagy hatalmi erővel végrehajtott erőszakos egyesítő jellegűek. Az önkéntes integrációra jó példát szolgáltat a magyar történelem: a jászok, kunok, őrmények beolvadása a magyar népbe, nemzetbe, és – bár kissé másként, sajátosan – a székelyek beilleszkedése a modern magyar nemzetbe. Témánk szempontjából tanulságosnak tartom éppen a jász, kun, őrmény hagyományok felelevenítését célzó törekvéseket, amelyek kulturális értékmentő célzatúak. A székelység helyzete azért is más, mert identitását eddig is, nagyrészt spontánul megőrizte, másrészt – önazonosságuk őrzésével nemcsak sajátos kulturális hagyományait védi, hanem a meg-megismétlődő román beolvasztási praktikák ellen is védekezik, és ez már nagyrészt a politika kérdésköréhez tartozik.

A kissé hosszúra nyúlt felvezetéssel azt szerettem volna jelezni, hogy előadásom tárgya mennyire mai és egyetemes jelenségkörhöz kötődik.

A következőkben arra a kérdésre próbálok választ keresni, hogy a székely politikai gondolkodás milyen változásokon ment át addig, amíg a székely rendi nemzeti koncepciójától eljutott az egységes modern magyar polgári nemzet koncepciójáig, s hogyan követhetjük azt az 1790–1791-es országgyűléstől a rendszerváltozást hozó 1848. évi forradalomig. Előre szeretném bocsátani, hogy ezt a kérdést már korábban is felvázoltam, így az agyagfalvi Székely Nemzetgyűlésről 1998-ban közölt tanulmányomban (Egyed 1998), majd részletesebben is kifejtettem 2001-ben az 1848. évi erdélyi országgyűlésről szóló munkámban (Egyed 2001: 5–14), valamint a 2006-ban Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban *A székelyek Erdély népei között* című konferencián tartott előadásomban.

Az 1790. december 21-én megnyílt országgyűlést három évtizedes kihagyás után¹, a II. József örökébe lépő II. Lipót hívta össze. Ezért érthetően nagy várakozás előzte meg: a rendek határozott fellépésre készültek az elveszett jogaik visszaszerzéséért. A bátrabb fellépésre némi biztatást jelenthetett az is, hogy a Habsburg korban első alkalommal került sor országgyűlésre a magyarság központjában: Kolozsvárt. A székely rendek több előterjesztésben és felszólalásban részletesen kifejtették a székely nemzet sérelmeit s követeléseit. Az országgyűlésen a székely követek a székelységet következetesen *Székely Nemzetnek* és legalább annyiszor *nemes Székely Nemzetnek* nevezik.² És többször szólaltak fel, szerzett jogait szerették volna visszaállítani. Mert régi törvényei „megromlottak”, szabadsága „elnyomatott”. A székely rendek azért is hivatkozhattak elvesztett régi jogaikra, mert ugyanígy gondolkodott és érvelt az országgyűlés másik két rendi nemzete: a magyar és szász natio.

Ehhez a törekvéshez a rendek képviselői a történelméből vett érveket soroltak fel: az Attila véréből való származását, a „Scítiából” hozott ősi szabadságát. És nem feledkeztek meg a székelyeknek a magyarokkal „mint hajdani valóságos véreivel” való közösségéről, s kiemelték a székelység dicső tetteit is. A székelyek beadványa a hadi cselekedetek hangsúlyozásától jut el a nemesi jellegű szabadságjogokig: „Innen vagyon, hogy különös Törvényekkel és más Nemzetektől megkülönböztetett szokásokkal élt, földét, mit vérrel(!) nyert és nem királyi adománnyal szerzett; örökségét egész hatalommal bírta, és Nemzetén kívül való Tiszteket nem esmert”. Adót csak akkor fizetett, ha az uralkodó menyegzőt tartott vagy fiúgyermeke született.

Az idők azonban megváltoztak s a székelységet „minden nemteleneket illető terheknek” viselésére kötelezték.

Az előbb említett székely história fiktív és valóságos elemeket tartalmaz, de ezek együtt képezték a székely történelmi tudatot. Mindezzel tulajdonképpen elégedetlenségüket fejezték ki a Habsburg-hatalom jogfosztó politikájával szemben. Különösen sújtotta a székelységet a határőrrendszer felállítására Mária Terézia idején. Ezzel valósággal kettévágták a Székelyföldet egy katonásított részre (Háromszék, Csíkszék, Bardoc fiúszék), és egy nem katonásított részre. Az állandó katonáskodásra fogott székelységet alapvető polgári jogaitól fosztották meg, a határőrségből kimaradt udvarhelyi- és marosszéki székelységet adóztatni kezdték. Emlékeztetőül: a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség idején a gyalogrendű és lófőrendű székelység a katonai terhek hordozásával s a határvédelemben vállalt szerepével róttá le az állammal szembeni kötelezettségét, ezért adót nem fizetett. A Habsburg-hatalom a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc után, 1711-ben megfosztotta a székelységet addigi szerzett és örökölt jogaitól, adóztatni kezdte, s amint már

¹ Az 1781-ben tartott országgyűlésen csak a II. József-re való hűségeskü letételére került sor.

² *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1790-dik esztendőben karátson havának 12-dik napjára szabad királyi városba Kolozsvárra hirdetett, és több következtetett napokon tartott közönséges gyűléseiben lett végzéseknak és foglalatosságoknak jegyzőkönyve.* Kolozsvár, 1832: 335–345. (A továbbiakban: *Országgyűlési jegyzőkönyv.*)

említettük, Mária Terézia rendeletére megszervezték a Székelyföld egyik részén a határőrrendszert, a másik felén adózásra fogták az addigi szabad székelységet – mintha jobbágyok lettek volna. A katonáskodás azt jelentette, hogy a székely férfiak egész férfikorukban a katonai fegyelem és megkötöttség rendszerében éltek, a határőrzés mellett a Habsburg Monarchia hadi vállalkozásaiban is részt kellett veyenek.

Az 1790–1791-es országgyűlésen a székely rendek képviselői (követei) ezt az áldatlan állapotot szerették volna megváltoztatni, és a régi szabadságot visszaállítani. Ezt pontosan ki is fejezték: céljuk „a székely nemzetnek törvényellenes adózás alá vonott részét azon mostani adózás és egyéb nemteleneket illető terhek alól kiemelkedni, és tőrökös nemesi állapotjába visszahelyeztetni” és továbbá: „törvénytelenül felállított katonaság alól [az] azalatt való Atyánkfiait felszabadítani”³.

Eszerint az adózás, illetve katonáskodásra fogott szabad székelyek adómentességét, a határőr katonai terhek megszüntetését, s ez által a valamikori székely szabadságot szerették volna visszakapni.

Az udvarhelyszéki szabad székelyek külön panaszlevele azt hangsúlyozta, hogy: „a valóságos és tőrökös székelység a köztük lakó parasztságtól megkülönböztessék”.⁴ A paraszt fogalma akkor a jobbágyot jelentette.

Az említett beadványokat, sérelemleveleket megértéssel kezelték a rendek, és megfelelő törvényjavaslatot terjesztettek fel az uralkodóhoz, de csalódnium kellett, mert a megoldás elmaradt.

A szabad székelyekétől eltérően vélekedett az országgyűlés Derzsi Pál ügyvéd azon beadványáról, amely azt kérte, hogy 30 udvarhelyszéki falu „jobbágyai mind személyekre, mind pedig örökségükre nézve jobbágyi kötelességeknek és ahhoz kapcsolt szolgálatainak terhe alól felszabadíttassanak”.⁵

Ezt „vakmerő” lépésnek, „veszedelmes”, „mérges” írásnak, minősítette az országgyűlés s a beadvány szerzője ellen bünvádi eljárás indítását is felvetették, de Bánffy Miklós kormányzó a „törvény és igazság” útját ajánlva, mérsékletre intette a rendeket.

Az országgyűlés bátor lépéseként említhetjük azt a törvényjavaslatot, amelyet a II. József által bevezetett német hivatalos nyelv helyett *A magyar nyelvnek, ezelőtt is divatban volt használata* címmel nyújtottak be, mely előírta, hogy a törvénykezésben és a hivataloknál a magyar nyelvnek fenn kell maradnia. Ehhez a koncepcióhoz tartozott az Aranka György-féle Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság támogatásának kimondása is. A nyelvkérdésben a magyar és a székely követei együtt léptek fel, minthogy az akkor benyújtott *Supplex Libellus Valachorum* elutasításában is.

Röviden: az 1790–1791-es országgyűlés a székely politikai identitás elválaszthatatlan részének, alapjának tartotta a rendi jogokat, és azok visszaszerzésére tett kísérletet – a székely beadványok alapján. Ugyanakkor a rendek, a székely követeket is ideértve, megkíséreltek

³ Országgyűlési jegyzőkönyv. 349.

⁴ Uo. 134.

⁵ Uo. 117.

olyan törvények alkotását, amelyek Erdély ügyeit Magyarországhoz szorosabban kötötték volna, mert azt tapasztalták, hogy Erdély számára más, szigorúbb mércével mér Bécs, mint Magyarország számára.

A rendiség visszaállításának ügyében a székely politika nem változott lényegesen a következő országgyűléseken sem, sőt rendre megismételték azokat a toposzokat, amelyeket 1790–1791-ben felsoroltak. Az 1834-es országgyűlést Wesselényi Miklós megpróbálta a reformok útjára terelni, de fellépése az Erdélyből való kiűzetésével végződött.

De Széchenyi és Wesselényi eszméi terjedését semmi sem akadályozhatta meg. Ezek terjedtek és hatottak a közgondolkodásra, ami az 1841–1843-as országgyűlés magatartásán és határozataiban mérhető le. Okkal nevezhetjük ezt Erdély reformországgyűlésének, amelyen a sérelmi politikáról a „haladás” politikájára tértek át, és ez paradigmaváltást jelentett. Különösen az intézményalapítás terén volt szembeűnő a változtatás igénye. *Erdélyi országos múzeum* létesítését, a *kolozsvári nemzeti színház teljes megújítását, országgyűlési terem építését, országos gazdasági egyesület, politechnikai intézet* alapítását szorgalmazták a követek. És ebben a székely és a magyar rendek – minimális kivétellel – teljesen egyetértettek. Az országos múzeum ügyét a székely székek közgyűlései az elsők között karolták fel. Ifj. Bethlen János Udvarhelyszékről az 1842. június 21-i ülésen pedig a paradigmaváltást tényleg bizonyító javaslatot terjesztett elő. Azt javasolta ugyanis, hogy „a polgári rend, s átlagosan minden nemtelen, ki magát arra érdemesíti, szabadítassék fel minden hivatal viselésére”, és ami annál több, beszédében már a polgári eszmerendszer elfogadásáról is szólt: „Csak azon ország és haza lehet erős, melynek minden alattvalói a polgári társaság minden javaiban részesülnek; hol olyanok kik az ország minden terheiben részesülnek, anélkül, hogy annak minden javaiban részesülhessenek, mennél kevesebben vannak, vagy éppen nincsenek.”⁶ És ezt a beszédet „zajos éljenzéssel” fogadta az országgyűlés.

A „fejek forradalma” tehát végre elkezdődött a székely rendiségben, s ez már a politikai tudat, identitás, hatalmas változását jelentette. Azonban voltak még olyan kérdések, amelyekben alig tapasztalható szemléletváltás: ilyen volt a székelyföldi jobbágykérdés, amelynek úrbériségi jellegét a székely mentalitás merőben tagadta s ezzel a megoldását is más, kedvezőtlenebb útra terelte, mint amelyen vármegyei úrbériség ügye terelődött. De ez már más téma.

Mivel Erdélyben nagyrészt elmaradtak azok a reformok, amelyek Magyarországon legalább részben megvalósultak a törvényhozás terén és a gyakorlatban, a rendi viszonyok felszámolásának hatalmas kérdései mind az 1848-as forradalom idejére maradtak.

A székelység helyzete s a magyarsághoz való viszonya a kortársakat is sokat foglalkoztatta, különösen miután a reformkorban az Unió a magyar politikai közvéleményt mind jobban foglalkoztatni kezdte. Kemény Zsigmond, aki 1842-ben a Kolozsvárt megjelenő *Erdélyi Híradó* főszerkesztője volt, élesen felvetette a külön rendi nemzetek ügyét: „Ki

⁶ *Az Erdélyi Nagyfejedelemség és a hozzá kapcsolt Részek három nemes nemzetéből álló Rendeinek Kolozsvár szabad királyi városában 1841. év november 15-ik napján kezdődött országos gyűlésekről készített Jegyző-könyv.* Kolozsvár, 1841 (1843), 1842. jún. 21. Ülés.

fogná állítani, hogy a magyarhoni és erdélyi magyar egy nemzet? Mely lélekben és akaratban egy, mely együtt vív a társadalmi magyarabb célok felé. Sőt ugyanazon egy országban a magyar és székely minden nyelvegyezése mellett is, nem két külön nemzet-e? Nem mutatja-e ez világosan miként a nyelvén kívül létezik még más kellék is, mely a nemzeti egységre megkívántatik és ez a polgári intéstúciók egyformaságában vagyis ugyanazonosságában áll.” (Kemény 1966: 38)

Kemény Zsigmond, aki a kornak egyik nagy íróegyénisége s jelentős politikusa volt, kulturális nemzetben gondolkodott.

Köváry László az Erdélyről írt statisztikai munkájában magyarázkodni kényszerül, amiért a székelyekről külön fejezetet ír, azért, mert törvényeikben a magyar és székely, „mint külön nemzet jön elő”, de azért a székely nem „kevésbé magyar, mint a magyarság” (Köváry 1847: 179, 181). De ez a nagy kérdés, ti. a külön székely nemzet kérdése csak az 1848-as forradalom idején jut majd el a megoldás stádiumához.

Hogyan mondott le a székelység a rendi nemzet koncepciójáról, s a rendi jogokról, amelyekhez – amint láttuk – 1790–1791-ben és az ezt követő néhány évtizedben még szívesen ragaszkodott?

Arra már az előbbiekben történt utalás, hogy az 1842–1843-as reformgyűlésen a közgondolkodás paradigmaváltása szembetűnően megmutatkozott: a rendiség háttérbe szorult s a liberális nemzetszemlélet nyomult előtérbe. Ez a szemlélet tovább erősödött s 1848-ban a politikai cselekvés vezérfonalává vált: március 15-e üzenetét a magyarsággal együtt a székelység is késedelem nélkül el- és befogadta. És mindaddig, amíg diskurzusok és ceremóniák szintjén zajlott az elfogadás, addig nem is adódott semmi gond (Ekkor már a románok és szászok részéről is némi elfogadási hajlandóság mutatkozott). De amikor a törvényalkotói munkára került sor, nyomban felszínre törtek a hosszú idejű székely különélésből adódó nehézségek.

Lássuk mi történt az 1848. május 29-én Kolozsvárott összehívott országgyűlésen. Ha az 1790–1791-es erdélyi országgyűlést rendiségi, az 1842–1843-ast a reformtörekvések jellemezték, akkor az 1848-as utolsó rendi országgyűlést joggal nevezhetjük uniós országgyűlésnek.

Az uniót – amelyet a magyarországi áprilisi törvények még kihirdették – az erdélyi országgyűlés május 30-án elfogadta, s ezzel a rendi törvényeket s nemzeti előjogokat átadta a történelemnek. Ezt a székely követek lelkesen támogatták: mindannyian az egységes magyar nemzet álláspontjára helyezkedtek. De az új törvények közül a nemzeti haderó, a jobbágyfelszabadítás, a közös teherviselés székelyföldi vonatkozásai mind számos végrehajtási kérdést vetettek fel (Egyed 2001: 120–152).

A nemzeti haderóról szóló törvényjavaslat ugyan egységes katonai kötelezettséget írt elő minden állampolgárnak, de a székely határóri rendszert nem oszlatta fel, hanem további szolgálatra kötelezte a határóri székelyeket a rendkívüli viszonyok miatt; a székelyföldi jobbágyok döntő részét nem az állami megváltás útján kívánta szabaddá és földtulajdonossá tenni, hanem az önmegváltás útján, s gondok merültek fel a közös teherviselés azonnali bevezetésének ügyében is.

A székely politikusok: ifj. Bethlen János és Pálffy János udvarhelyszéki, Berde Mózes és Szentiváni György háromszéki, Biális Ferenc és Mikó Mihály csikszéki, Antal Imre és Berzenczey László marosozéki, Gyarmati Sámuel és Csipkés Sándor aranyosozéki követek a törvényalkotók között cselekvő részei voltak a különálló székely nemzet és törvények közjogi megszüntetésének.

A szabad székelység viszont a maga mentalitása szerint fogadta a törvényeket: először a Habsburg-hatalom által elvett jogait kezdte visszakérni, mint az 1790–1791-es országgyűlésen, csakhogy azok rendi jogok voltak, amelyek felett eljárt az idő. Voltaképpen az történt, hogy az 1848-as szabadság, egyenlőség, testvériség jelszava a katonai terheket viselő székelyek tudatában összekapcsolódott a régi székely szabadság emlékével; számára ez a székely identitástól elválaszthatatlan volt. A háromszéki és csiki határőr katonai rendek azt kezdték követelni, hogy azonnal szüntessék meg az 1764-ben létesített határőri rendszert, a szabad székely legyen adómentes, mint valaha, s a katonáskodásban azonnal vegyen részt a volt nemes és a jobbágy is. Ez az utóbbi igény mégiscsak a polgári egyenlőség és a közös teherviselés elvének hatására alakult ki.

A közadózást a szabad székelység azért tartotta elfogadhatatlannak, mert hiszen az emlékezete szerint a katonáskodás és az adófizetés nem fért össze. 1848-ban a közös teherviselés gyakorlati megvalósításában az is gondot okozott, hogy a székely kismemesség is vonakodott az adófizetéstől, rendi jogaira hivatkozva. Az adó kifejezés annyira idegen volt a székely mentalitásban és annyi nehézséget okozott, hogy az egyik udvarhelyszéki adószedő 1848 nyarán azt a javaslatot tette, hogy ne adót emlegessenek, hanem „hadiszedelmet” a magyar haderő számára, amit a székely szívesen hajlandó megadni.

A székely kérdések Kossuthhoz is eljutottak, különösen a népképviselési országgyűlésen, és ő a korhoz és saját meggyőződéséhez híven, a polgári elvek alapján kívánta azokat megoldani; arra kérte a székely követeket, ne egyes sérelmeket próbáljanak orvosolni a székelységben, hanem az általános jogkiterjesztés elve alapján egységes törvényjavaslatot alkossanak.

Végül a megoldást az 1848 októberi agyagfalvi Székely Nemzetgyűlés találta meg azáltal, hogy kimondotta: a Székelyföld minden lakosa törvény előtt egyenlő, a határőri rendszert eltörölte, s a Habsburg-hatalom által kezdett fegyveres konfliktusban részt vállalt a magyar szabadság védelméért. És azt is elhatározta, hogy csak a magyar kormánynak engedelmeskedik.⁷ Ezzel a magyar nemzeti egység s az 1848-ban bekövetkezett átalakulások a székely identitás meghatározó részeivé váltak. Ami nem jelentette mégsem azt, hogy a székely identitás ne őrizte volna továbbra is sajátos történelmi és hagyományi örökségét. Ez egyébként napjainkat is benne van mind a székely közgondolkodásban, mind érzelmi világában.

⁷ *Nemes anya Udvarhelyszékben kebelezett Agyagfalvi-réten az úgy nevezett Fonsika-patak mellett őseink tanácskozó és törvényhozó helyén 1848.október 16-án kezdődött és Hidvégi Mikó Imre kinstárnok általunk megválasztott székely atyánkfia elnöksége alatt folytatott általános székely nemzeti gyűlés Jegyzőkönyve.* h. és é. n.

Konklúzióként: a székely történelem egyik sajátossága nyilvánult meg abban is, hogy a rendi natio, nemzet nem alakult át polgári nemzetté, mint általában történt más esetekben, hanem 1848-ban megszűnt. Agyagfalván a Székely Nemzetgyűlés mondta ki megszűnését, ezzel a székelység nemcsak kulturálisan és nyelvében, mint eddig, hanem politikailag is az egységes modern magyar nemzet része lett.

Irodalom

EGYED Ákos

1998 Az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés 1848 októberében. In: Verestói Károly (sajtó alá rend.): *Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés 150. évfordulója 1848–1998.*

Agyagfalva 1848 Alapítvány, Agyagfalva, 9–40.

2001 *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KEMÉNY Zsigmond

1966 *Kemény Zsigmond naplója.* Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Benkő Samu. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest

KŐVÁRY László

1847 *Erdélyország statisztikája.* I. Kolozsvár